

Бојан Жикић¹

Одељење за етнологију и антропологију

Филозофски факултет

Универзитет у Београду

ПОИМАЊЕ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА, КУЛТУРНИХ ВРЕДНОСТИ И ДРУШТВЕНОГ РЕДА У БЕОГРАДУ НА ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА²

Апстракт: У раду се разматра есенцијализација категорија културног идентитета, културних вредности и друштвеног реда, у поступку њихове културне концептуализације, на примеру основних појмова који сачињавају те категорије. Подаци су прикупљени квалитативним истраживањем међу особама са високом и вишом стручном спремом на широј територији главног града Србије. Резултати упућују на такво поимање датих категорија које одговарају културном промишљању постојања појединца и заједнице и веза између њих, те његовом вредносном нормирању, у смислу одређења као "нормалног", односно "природног".

Кључне речи: културни идентитет; културне вредности; друштво; држава; антропологија; културна когнитивност.

Увод

Постоје два начина на која се доживљавају појмови који представљају производе културне концептуализације – барем у нашој култури³: као *природни* и као *културни*. Први начин доживљавања је најчешће експлицитнији и недвосмислен, док други бива истраживачки протумачен као

---

¹ bzikic@f.bg.ac.rs

² Резултат рада на пројекту 177018, финансираном од стране МНТР РС.

³ За друге средине, односно културе не могу да тврдим тако нешто сада, пошто изнето следи, како из резултата истраживања које се представља овде, тако и из импликација резултата неких ранијих истраживања (а што се види најбоље онда, када је у питању идентитет, в. нпр. Прелић 1999; Жикић 1997, 1998; Крел 2009, 2010; Илић 2010; за концептуализацију идентитета у том смислу упор. Ришев 2010), али се може тврдити и на основу (антрополошког) искуства живота у датој средини.

"културан", да тако кажем – у традицији конотирања ствари на основу старе антрополошке дихотомије. Ово понајпре због тога што испитаници или творци јавног говора нису убеђени у "природност" неког појма, али не знају да га одреде другачије, до као, на пример, супротност неком појму који сматрају природним, или узимајући "природни" појам као референцу тог одређења на неки други начин.

Природним се сматрају они појмови, који се доживљавају као да су од посебног културног – али и личног – значаја, на основу чега се може претпоставити да људи теже успостављању есенцијалистичке везе између себе и друштва у којем живе, односно културе којој припадају: "својим" друштвеним и културним особинама сматрају оне друштвене и културне вредности, норме, али и појмове којима их описују, а за које тврде, или барем претпостављају, да дају основу друштву и култури, да су на њима саздани друштвени и културни живот, те да представљају смернице и путоказе за мишљење и понашање свих чланова друштва и културе који се сматрају њиховим припадницима. Те особине, норме и вредности, тачније – појмове којима их изражавају, сматрају природним.

Три су категорије таквих појмова уочљиве, како у различитим облицима испољавања јавног говора тако и у свакодневной међусобној комуникацији појединаца, припадника и припадница савременог српског друштва и културе. Те категорије односе се на идентитет, вредности и друштвени ред. Намерно сам употребио израз "друштвени ред" овде, у уводном делу рада, без обзира на то што ће бити коришћени различити појмови и изрази у даљем представљању те категорије, да бих избегао његово поистовећивање са социолошки, политиколошки и антрополошки теоријски прихваћеним конотацијама других сличних израза, попут, на пример, "друштвеног поретка", "друштвене организације", "норме", "структуре", "система" итд., пре него што буде јасно на шта се она односи. "Идентитет" се односи на оно што сматрамо културним идентитетом у антропологији, а "вредности" на културне вредности, свакако.

Основна претпоставка у антрополошком бављењу културним идентитетом јесте да је тај идентитет *културан*, односно да је у питању културни артефакт, или културни елемент, тј. производ и својство културе у оквиру које се разматра (упор. нпр. Жикић 2003, 2005). Речено може да звучи као труизам, међутим, склони смо томе да превиђамо или заборављамо да људи најчешће не доживљавају идентитет на такав начин, односно да постоје културни идентитети који се доживљавају као више или мање *културни*, те они који се сматрају *природним*. Категоријална разлика у таквим схватањима заснована је на промишљању првих на сличан начин, на који истраживачи у друштвеним наукама, на пример, посматрају идентитет, а других као фиксираних, мање више.

Тврдње о томе како се може "променити све, али не и вера/ језик/ националност итд."⁴ говоре у прилог схватању неких од културних идентитета као квалитативно непроменљивих, вредносно оријентишућих и – зашто не рећи то – битнијих од неких других културних идентитета, односно њима надређених у хијерархијском смислу. Идентитет, међутим, није једини појам из савременог социокултурног инвентара, који се доживљава на такав или сличан начин. Немамо таксативан списак културних вредности, на пример, али појмови који би представљали кандидате за његово састављање – попут, рецимо, "рада", "поштења", "породице", "пола", "верности", "љубави" и томе слично – појављују се мање-више као *природни*, онда када их разматрамо као културне представе – било на основу неког јавног говора, или у испитаничким исказима.

Напокон, трећа категорија појмова, чија културна концептуализација јесте усмерена на њихову есенцијализацију, односно на њихово доживљавање као *природних*, укључује оне који говоре о поретку ствари у друштву: "дисциплина", "самерљивост", "развој", "напредак" итд. Као што се може наслутити из набрајања тих појмова, дата категорија описује културно промишљање тога како би требало да изгледа друштво, односно на основу чега да функционише у концептуалном смислу – које идеје и представе усмеравају и обликују замишљање *идеала реалног друштва*⁵.

Истраживање

Постојање, садржина и употреба поменутих категорија испитивани су на широј територији Београда, у периоду од октобра 2010. године до марта 2011. године, у испитаничкој групи која је формирана на основу једног примарног и четири секундарна параметра. Примарни параметар представљало је образовање, односно образовни ниво испитаника и испитаница, а

---

⁴ Изнето под знацима навода представља флоскулу, а не испитанички израз наведен *verbatim*. О значају управо три споменута чиниоца идентитета писао је готово сваки истраживач те проблематике, а у српској антропологији у томе је била најконзистентнија Младена Прелић, минуциозно примењујући основне теоријске поставке етнолошког и антрополошког проучавања идентитета у специфичним етнокултурним заједницама. В. нпр Прелић 1999, 2001, 2008.

⁵ Под тим подразумевам културну концептуализацију која говори како би требало да изгледа друштво које је стварно могуће, а не о утопијама. Такве представе засноване су на постојећој друштвено-економској формацији у којој се живи и нису усмерене на њену промену у револуционарном, системском смислу – узимају у обзир политичку организацију друштва, својинске односе, организацију економије и томе слично онакве какви јесу – већ теже усаглашавању стварног стања ствари са нормативним поретком (в. Жикић 2011).

за секундарне су изабрани: доб, брачно стање, образовни профил и статус када је реч о запослености. Захтев у погледу образовног нивоа испитаника и испитаница био је да је стечено високо или више образовање.

Примарни параметар изабран је из сличних разлога, због којих се нашао међу параметрима укључивања испитаника у испитанички узорак у другом истраживању, које представља део истог истраживачког пројекта, као и ово, о којем је реч овде (Жикић 2011): за претпоставити је да ће особе са високим и вишим образовањем бити у стању да се изјасне прецизније и конкретније у погледу основних тема разговора, те да ће им наративи – који представљају контекстуализацију појмова и категорија о којима је реч – бити релативно конзистентни у погледу образлагања културно дељених идеја о социокултурним феноменима на које се односе.

То је битно – у оба случаја – због чињенице да је реч о првим систематским истраживачким покушајима експлицитног бављења концептуалним нивоом наше културе, дакле не екстраполирањем идеацијских корена социокултурних феномена на основу истраживања усмерених на друге социокултурне аспекте, већ циљаних ка откривању елемената културног когнитивног поретка, односно како су то формулисали ранији когнитивни антрополози, менталне организације материјалних феномена (упор. радове у Tyler 1969; D'Andrade 1995). Нису у питању само материјални феномени, наравно, пошто дискурсе о нечему, рецимо, тешко да бисмо могли да представимо на тај начин – уопштавање "социокултурни феномени" звучи примереније – већ промишљање културе и друштва у целини, са сопственим (испитаничким) позиционирањем у таквом систему менталних представа о стварности⁶.

У таквој поставци ствари, пре евентуалног ширења истраживања на демографско разнолики испитанички узорак – а самим тим и добијања података општије вредности у односу на ове, добијене од стране једне ипак специфичне испитаничке групе – неопходним сматрам установљивање својеврсног истраживачког оријентира, у смислу што јасније и прецизније исказаних испитаничких ставова и мишљења у погледу испитиваних социокултурних феномена, те њиховог културног оцењивања и вредновања датих феномена, у складу са оним што сматрају културно и друштвено нормативним, ако не и – нормалним. Такав оријентир користан је како истраживачу за даља слична истраживања – као нека врста комбиновања тематског рекогносцирања и фокус групе – тако и испитаницима који имају

---

⁶ Сама социокултурна стварност може бити материјална и нематеријална; док прво није потребно објашњавати, друго може да се односи на све оно из чега је сачињен наш живот – приватни, подједнако као и јавни – а што нису материјални предмети: друштвени односи, културно исказивање афеката, јавни говор, религијска и идеолошка веровања итд.

проблема са артикулацијом и изражавањем идеја о нечему, као помоћ у виду компаративне перспективе о некој проблематици, коју им истраживач може пружити у одговарајућем сегменту разговора⁷.

Јасно је то да истраживачким намерама когнитивне антропологије највише одговарају квалитативни методи антрополошког истраживања (в. нпр. Holland and Quinn 1997; Žikić 2007), одакле је тематски структурирана и од стране истраживача вођена конверзација између њега и испитаника, односно испитаница, представљала основни начин доласка до податка релевантних за ово истраживање. С обзиром на тему истраживања, међутим, коришћена су и на другачији начин добијена сазнања о статусу најважнијих појмова у различитим видовима јавног говора у нашем друштву и његовој култури.

Разговор је био структуриран око тога шта испитаници подразумевају под идентитетом и какве врсте идентитета сматрају да постоје, те описивања и оцењивања односа између њих; затим око тога шта су за њих вредности на којима је саздана култура у којој живе, колико се поклапају са оним што сматрају својим најбитнијим вредностима, а колико са оним како изгледа живот у тој култури; напokon, око тога на којим принципима треба да буде организован живот друштва у којем живе, а како им изгледа функционисање тога у стварности. Испитаници су охрабривани да изнесу своје мишљење у погледу евентуалне "природности" одређених појмова и категорија, као и да образложе такво мишљење – што је био још један од разлога опредељења за њихово узорковање према степену стеченог образовања: инсистирање високообразованх особа на постојању "природних" појмова, појава, односа и томе слично у друштву и култури не може се тумачити, једноставно, као последица недостатка образовања, те одбацити као наводно социокултурно ирелевантно, већ представља социокултурни феномен само по себи.

Секундарни параметри изабрани су тако да учине испитанички узорак демографски разноликим онолико колико је то могуће, али не да би се пратила евентуална (статистичка) корелација ставова у испитаничким

---

⁷ Природа антрополошког истраживачког посла таква је да не постоје поуздана упутства која би могла бити спецификована према свакој могућој прилици у којој би се истраживач затекао, а камоли према свакој ситуацији, до које може доћи у разговору са испитаницима, иако методолошке студије, приручници, или разматрања сопственог истраживачког искуства у теоријско-методолошком кључу покушавају да установе релативно прецизне стандарде, колико год је то могуће (в. нпр. Atkinson et al. 2001; Pelto and Pelto 1978; Geertz 1983; Prelić 2009). Због тога сваки истраживач поставља сопствене стандарде у сваком новом истраживању, практично, а резултати тог истраживања их верификују, или указују потребу за њихоим даљим унапређивањем.

исказима о одређеним стварима према тим додатним праметрима, већ зато да би та разноликост дала на тежини, заправо, већински испољеним ставовима о питањима од значаја за истраживање, односно да би била наглашена веза између примарног параметра и добијених резултата. Као што сам то рекао малопре, сасвим другачију слику о овдашњој⁸ културној когнитивности даје чињеница која сведочи да образовање не представља кључни чинилац одустајања од есенцијализације друштвених и културних појава, процеса и односа, од оне која би била добијена тако да високообразоване особе нису укључене у истраживање, или да представљају онолики део узорка, колики одговара њиховој заступљености у становништву Србије уопште.

Есенцијализација

Под есенцијализацијом појмова који се односе на процесе, појаве и односе у друштву и култури сматрам тежњу њиховог промишљања и објашњавања⁹ као да су природни, односно – било урођени свим људима, било својствени некој људској групи (готово) у биолошком смислу. Разлог оваквог, помало дифузног одређења јесте покушај, не само концептуалног обухватања могућих начина промишљања и објашњавања културних појмова већ и жеља да такво обухватање не буде сврха себи, тумачећи културне појмове из истраживачке, а не из испитаничке перспективе, односно да буде сагласно са једним од основних теоријско-методолошких захтева когнитивне антропологије (упор. D'Andrade 1995; в. Жикић 2008).

Истраживање је показало, наиме – а искуство живота у датој културној средини подупире то – да не постоји универзално испитаничко образложење става да је неки социокултурни феномен природан. Неки од њих сматрају

---

⁸ Уз понављање оградаивања, изнетог на почетку текста – да не можемо знати како то изгледа у другим културама без сличних истраживања - изнето овде не треба сматрати некаквом наводном девијацијом или аберацијом савремене српске културе у односу на конгломерат светских култура данас, већ једноставним представљањем резултата истраживања спроведених у нашој средини.

⁹ Ограничавам се на ментално оперисање, а не укључујем у то и понашање које поризлази из њега евентуално, због тога што, људи често верују, или тврде да верују у нешто, односно замишљају нешто као да јесте тако, каквим га замишљају, али се не понашају у складу с тим из различитих разлога: због тога што сматрају социокултурно опортуним да тврде нешто у чији практичну вредност или могућност нису сасвим сигурни, зато што су свесни, у основи, ирационалности евентуалне примене тога у стварности, али идеацијски ниво представља елемент њихове конструкције идентитета, услед законског санкционисања понашања које би следило одређене идеје итд.

се природним зато што се доживљавају као урођени, у смислу да морају бити заједнички свим људима, а да одступање од тога у понашању одређених људи мора значити да су ти људи "ненормални" – као што је то случај са изједначавањем полности са хетеросексуалношћу и жељом за децом, други се сматрају природним због тога што се доживљавају као урођена особина карактеристична за одређену људску групу – као када се тврди да је језик природно својство нације, док се неки трећи доживљавају природним сами по себи практично без уласка у објашњавање те "природности", односно без покушаја њиховог рационализовања – а то је случај, најчешће са оним појмовима о којима испитаници или немају јасну представу, или нису у стању да дају било какву дефиницију за коју и сами не би били свесни да је кружна или таутолошка, попут "развоја" или "верности".

Намерно сам употребио појмове "развоја" и "верности" да бих илустровао последњи пример, пошто њихово коришћење од стране испитаника, у смислу њихове евентуалне природности, припада другом делу објашњења "дифузности" одређења есенцијализације. Док за "верност", на пример, немамо недоумице да представља конотацију особина људског бића и као такву можемо да схватимо њену концептуализацију у смислу природности, други појам, који слично "верности" измиче испитаничком прецизном одређењу, изгледа као да или нема везе са људским бићима или, ако се односи на њих, да не може бити есенцијализован, пошто конотира развој у биолошком смислу.

Појам "развој" користи се изузетно ретко с биолошким конотацијама, међутим, али није искључено да таква могућност његовог коришћења представља "инспирацију" за његово асоцирање с природношћу. Не примењује се на људска бића, наравно, већ на начин њиховог друштвеног организовања и последице и производе тог организовања. У том смислу, оно што се доживљава као природно јесте само људско друштво, а "развој" представља један од оних појмова који служе описивању те "природности". Друштво – тачније, живот у њему – јесте оно што се сматра, практично, својственим човеку онолико, колико и биолошки услови његове егзистенције, а одатле потичу и тенденције оцењивања и описивања као "девијантних" оних људи, чији начин живота не одговара статистички доминантном културном когнитивном поимању друштвеног реда.

Есенцијализација представља, заправо, одређени вид нормативизације: "девијантним" се могу сматрати и хомосексуалци и криминалци и оне које носе вео преко лица и оне које га не носе и оболели од сиде (в. нпр. Erikson 2004; Farmer 1992; Graybill and Arthur 2000; Fassin 2007), а све на основу тенденције доживљавања одређених појмова као "природних", те протезања тога на начин људског живота – тачније на људско друштвено и културно биће. Есенцијализација вероватно може тежити и космологијацији, али то није случај, сасвим сигурно, са материјалом прикупљеним

у овдашњој средини, који је у потпуности заокупљен животом овде и сада, иако је то "сада", као што ће се видети, увек растегљива категорија када се разматрају културне категорије које људи сматрају битним за сопствено одређење, као и за одређење друштва у којем живе.

Културни идентитет

Мишљења испитаника о томе шта је идентитет прилично се разликују од мишљења антрополога. За испитанике, идентитет је лични идентитет, пре свега, тачније *њихов* идентитет и најчешће га не виде као да је састављен од различитих конструкта: идентитет је оно што сами сматрају да су, тј. начин на који би описали и представили себе у – противречно ономе управо изнетом – друштвеном или културном смислу. Други, готово подједнако заступљен начин мишљења о идентитету јесте онај који га види као неку врсту амалгама између две одвојене категорије – природне, тј. онога шта је особа по себи, и социокултурне, тј. онога што црпе из своје припадности датом социокултурном контексту. Са аспекта онога, што је од интереса овде, међутим, нема битних разлика у схватањима идентитета у смислу "свега онога што јесам" и "онога што јесам и мог јавног понашања". И једно и друго схватање инсистира на томе да "оно што јесам", како год било формулисано, представља природну категорију.

"Природност" је заснована на одговарајућој концептуализацији одређених културних појмова – етницитета, односно нације, те вере, пре свега, тј. на схватању конотација тих појмова као неупитних, непроменљивих и, што је најважније, као независних у односу на особу која се изјашњава о свом идентитету.

"Нација постоји пре тебе. Вера постоји пре тебе. Постојаће и после тебе, за твоју децу, децу њихове деце и све тако..."

"Где год одеш, ти си оно како си се родио. Ако ти и хоћеш да побегнеш од тога шта си, од свог народа, за друге ћеш увек бити то. Одаће те име и презиме. И то да промениш, неко ће увек знати ко си био и тако ће те сви гледати..."

Штавише, испитанички искази о идентитету започињу навођењем тих појмова, готово по правилу, одакле би се могло претпоставити то, да појам идентитета, у најужем смислу, не одговара толико представи коју неко има о себи као о својеврсној посебности, колико одговара представи о постојању већих посебности, које одређују нечије сопство неизбежно и изван појединца. Претпоставка не би била тачна до краја, међутим, пошто такви искази заправо говоре о нечему другом: о доживљавању одређених идентитета као битнијих, важнијих и моћнијих у односу на неке

друге, а што посебно долази до изражаја код испитаника који јасно раздвајају сопствену "природну" и сопствену "културну" компоненту.

"Увек кад ме неко пита то што и Ви, кажем да сам Српкиња, православна, из Београда, родом из прэка, удата за Босанца, Србина. То је прво... прво то кажем, а онда шта сам по струци... знате, то друго, шта сам завршила, чиме се бавим, то ми изгледа... као кад причам о томе шта волим да једем, да волим да путујем, море и то... Некако, не знам... ово прво кад кажем, то је оно ко сам ја. А ово друго, то је... шта сам. Значи, како сам рођена и како сам одрасла, тако нешто. Та разлика... то је... оно што јесам, што не може да се измени, мислим, може то за мужа (смеје се), мислим на то шта сам по нацији и вери... а оно друго... то... настаје... мислим, дође кроз школу, живот, на послу..."

"Образован сам човек... сви смо у породици... мислим, сви смо завршили вишу школу или факултет, и жена и ја, и мој отац покојни, само мајка није, она је била домаћица, и деца нам студирају, али знам, тако су мене моји васпитали, тако женини њу, тако и ми децу... мораш да будеш човек пре свега... то, добар и поштен, али је још важније да знаш који си и од чега... мислим, да си од српске крви и да си од вере која одговара тој крви... и то је оно што те и чини човеком. Онда знаш себе, а знаћеш и друге. Мислим, немојте погрешно да ме разумете, не кажем ја да мораш бити Србин да би био човек, знам да се спрдају они којима ништа није свето с оним што је покојни патријарх рекао. Добар човек је човек, али мора знати пре свега... шта је... од којих је. Мора бити... Србин, Хрват, Немац, било шта. Остало ће га наче други, ал' то мора сам да зна".

Оно што је посебно занимљиво, свакако, јесте начин (не)разматрања наводне природности одређених врста идентитета од стране испитаника и испитаница. Оно шта конотирају појмови попут "вере" или "нације" доживљава се као да је само тако могуће, како испитаници сматрају, и никако другачије, а да се не осећа потреба да се такви искази, односно таква мишљења образложе.

"Могу ли ја бити Србин, а не бити православан? Не могу. Мислим, може се тврдити, као 'ја сам ово, а хоћу да будем и оно', ал' не иде... не може то, као Србин сам или Рус и Јеховин сведок... ма ни Хрват, Словенац... родиш се као нешто и онда си то што јеси. Какав је он Хрват, ако није католик?! Какав сам ја Србин, ако кажем, 'е сад нећу да будем српске вере'? Они који то кажу, лажу, фолирају се, измишљају да би били не знам шта."

"Постоји ли ишта природније од идентитета?! Ја и да хоћу, не могу бити ништа друго него Српкиња, свиђало ми се то или не."

Изгледа да важну улогу у таквом начину схватања датих врста идентитета представља убеђеност испитаника и испитаница у неку врсту механичке и аутоматске преносивости као њиховог основног својства. По таквом схватању, етнички идентитет, пре свега, али за неке испитанике и

верски, преноси се заједно са биолошким особинама с родитеља на децу: деца морају бити – у етничком смислу, мада се отвара простор за ширење конотације, прво, на етнокултурни ниво, а онда и за изједначавање културалности са етничношћу – оно што су им и родитељи и ма шта да се деси с њима у социокултурном смислу, тј. где год да живе, којим год језиком да говоре, чак и тада, сматра се да су одређена тиме.

"Једино што се никада не може променити јесте националност. Моја деца оно су шта сам ја и њихова деца ће бити то исто. Моја сестра живи у Синсинатију и имају комшије Грке, који живе тамо... у Синсинатију баш, не мислим на Америку... па сигурно сто година. Оно... прапрадеда или већ ко је ту некако дошао. Немају више ни грчка имена, само по презимену се види... има их у породици који нису православни, скоро нико не зна грчки, али увек кажу 'ми смо Грци'. Знам, чудно је за Грке, то... да су као одсечени од њихове културе скроз... ал' то ти кажем, тај дух национални присутан је... Оно, уче их у породици да су Грци и шта су Грци и где је Грчка, иако они живе у Америци, па су и Американци... као сви тамо, је л' тако... и уверена сам, као што је мени најнормалније да ће моја деца бити што и ја куд год да оду, да је тако свуда. Има нешто, не знам шта тачно, што већину људи тера... да... се осећају... да знају ко су и шта су и то... то... ваљда се преноси, не умем да објасним."

"Децу учиш разним стварима. Учиш их и о томе ко си, мислим, шта су по националности, али некако мислим да то не би било могуће да она то већ не знају некако. Сваки човек има потребу да зна шта је, а сви полазимо од тога шта смо по националности. То нас одређује и како живимо... пасуљ, проја, печење, роштиљ, сарма (смеје се)... нема код нас ко их не воли и свуда где има нашег света има и тога, не могу научити да једу било шта... мислим, друго... оно, радије од тога... видиш, није зезање, има ту нечега, националност те одреди скроз, заправо, није ни чудо што је свуда у свету свима толико стало до тог... идентитета."

Овакво схватање етничког идентитета наликује помало концепту *мане*, свеприсутне, животодавне и у погледу постојања детерминанте силе, пошто сугерише, заправо, да постоји изванкултурно предоређење јаче не само од сваке околности људског социокултурног формирања већ и од индивидуалних психолошких особености. Оно је плаузабилно, у извесном смислу, са схватањем етничког идентитета као основног и одређујућег идентитета сваке особе, према којем, уколико постоје мултиетничке основе нечијег порекла, увек мора бити разрешено то који од могућих етничких идентитета јесте онај којим ће се неко користити у сопственом одређењу и на који ће се други позивати у погледу одређења те особе (упор. нпр. Прелић 2008; Жикић 1998, 2005).

Друга врста културног идентитета која се јавља у испитаничким исказима конотирана на сличан начин као етнички идентитет, јесте верски

идентитет. Представе о његовој "природности" нису тако јасне, нити убедљиве као када је у питању етнички идентитет, али постоји релативно постојана тенденција придодавања верског идентитета етничком, односно својеврсног превиђања – вероватно намерног – тога да су у питању појмови чија се садржина разликује онда када се говори о идентитету уопште, ономе што се сматра битнијим од нечег другог у сопственом одређењу и препознавању других људи, те онога за шта се сматра да заслужује већу приврженост од других елемената нечијег самоодређења и одређења.

"Не мора човек да верује ништа. Можеш да кажеш, 'Србин сам, ал' нисам православац, Хрват сам, нисам католик'. Али једно иде уз друго, можда не за тебе, него за већину људи, и ти ту не можеш ништа."

"Ако си верник, онда је глупо да не будеш у оној вери која ти је природна. Како то мислим? Па, ако си одавде, бићеш православан, муслиман, католик, већ зависи од тога које си нације. Безвезе је да будеш будиста, или шта ти ја знам, ако си већ Србин, Босанац, Хрват... а ако ниси верник... онда си једноставно то што си, Србин, Хрват, Босанац, не може бити другачије."

Поистовећивање етничког и верског идентитета у том поступку когнитивне декултурализације, односно есенцијализације идентитета засновано је, вероватно, на њиховом суштинском неразликовању, тачније на њиховом когнитивном нераздвајању, барем када је у питању овдашња средина (в. нпр. Павловић 1990; Лукић-Крстановић 1992; Благојевић 2005; Малешевић 2006). С обзиром на стање истраживаности дате проблематике, тешко је говорити о томе како се таква културна когнитивна слика формирала, али сигурно је то да садашња ситуација дугује доста перцепцији, конструкцији и начинима изражавања етничког идентитета од почетка деведесетих година прошлог века наовамо (упор. Жикић 2002; Малешевић 2006), а то и није предмет овог текста. Како год да било, верски идентитет сматра се "природнијим", неголи, на пример, професионални, локални, или чак и добни.

Све остале врсте културног идентитета – осим верског и етничког – биле су далеко од есенцијализовања у испитаничким исказима. Темелј тога представља схватање других врста идентитета као променљивих, односно несусштинских.

"Кад мало боље размислиш, ништа није битно осим вере и нације. Око чега се људи боре, тј. због чега?! Да би њихови сународници, они исте вере, остварили неку премоћ. Не бију се правници против економиста, нити инжењери и фудбалери. Не туку се амерички научници и ирачки научници, него Американци и Ирачани, хришћани и муслимани, па ко је овде ратовао и за шта, Срби, Хрвати, муслимани..."

"Чули сте за термин 'национална осећања', 'верска осећања'? Сигурно да јесте. А за 'полна осећања', 'узрасна осећања', 'ученичка, студентска,

професоркса осећања', осећања апотекара, поштара, спортиста итд? Ја нисам чула. Зато и сматрам да је познавати себе и друге у националном смислу битније од свега другог."

"Мењају се занимања, мењају се брачни другови, ма пријатељи у животу, све што волимо да радимо, само се не мења то шта смо, мислим, које смо нације. Вера може исто да се промени, може да се одбаци, али и да јој се вратиш, ал' нација не може. То си што си... сад... не кажем ја да ми се то свиђа, али... некако се увек испостави да... је битно то, ко си и одакле си, а не било шта друго... као, сви ти говоре, оно... ма нема везе шта си, важно је какав си човек, или стручњак, то... шта ја знам, а у ствари све приче о теби почињу и завршавају... оно... да л' си Енглец или Немац или...и сви знају шта си и тако те зову."

Остали културни идентитети јесу контекстуализовани идентитети, дакле, они се могу, али и не морају прихватити и испољавати, а њихово коришћење у самоодређењу зависи од особе која је у питању. Могу се променити, односно одбацити или поново прихватити, чак, са променом места становања, занимања, одрастањем, или зависити од индивидуалних склоности у одређеном периоду живота и управо то је оно што их чини опозитним, донекле, "правом" идентитету, у испитаничком схватању те културне категорије.

Културне вредности

Успостављање есенцијалистичке везе између себе и своје заједнице, тј. социокултурне средине, наглашено је у концептуализацији културних вредности више неголи у есенцијалистичкој концептуализацији идентитета. Промишљање појмова који конотирају оно што се сматра основним културним вредностима сугерише јасно, заправо, да "природне" или "нормалне" вредности одговарају истој таквој заједници, тачније да заједница мора бити нормативизирана на основу оних вредности које "не подлежу дискусији", у суштини. Појмови који их конотирају доживљавају се на сличан начин као и они који се односе на "природне" идентитете, као такви, да су општељудски, што представља још једно оруђе есенцијалистичке концептуализације: онда, када убедимо себе (и друге) у то да је нешто људска универзалија, спремни смо да одбацимо сваки приговор који би био упућен на то да је реч о културном конструкту, у ствари.

Тако се садржине неких појмова доживљавају недвосмислено као да су "природне" у смислу општељудскости, садржине неких других се сматрају културним творевинама са природном основом, да се тако изразим, на начин који испитаници нису успевали да објасне најбоље – у смислу тога да се препознаје људска социокултурна интервенција у њиховом

промишљању и спровођењу у стварност, али да им је основа у нечему суштински недокучивом, изванкултурном и преиндивидуалном – док се од те две групе појмова разликују они чија се садржина доживљава као друштвена или културна.

Појам који се налази испред свих осталих, међутим, у смислу својеврсне претходне чињенице одређивања културних вредности, а за који би се дало претпоставити да ће му бити поклоњена већа испитаничка пажња приликом разматрања идентитета, јесте "пол". Иако се његова улога у концептуализацији културних вредности чини као формативна, на одређен начин, тај појам се не јавља у смислу културне вредности саме по себи, већ као нешто што претходи целовитом разматрању тих вредности, утиче на њихово одређивање, али не у апсолутном смислу и не са консеквентношћу по сваки појединачни појам.

"Пол" се јавља у испитаничким исказима пре као чињеница, неголи као вредност или нешто друго¹⁰: испитаници и испитанице сматрају то, махом, да пол представља неку врсту ултимативне предодређености сваког појединца на коју се не може утицати, те да се, у складу с тим, социокултурно бивствовање сваке особе може оценити као "природно" или "неприродно" у односу на ту "предодређеност", иако се не може рећи баш да "неприродно" има конотацију ненормалног, девијантног и томе слично у овом случају, односно да се негативно оцењује само по себи.

"Шта ја могу да променим ту, што сам рођена као жена? Могла сам бити мушкарац (смеје се) и ништа друго, а... не знам колики би ми то био добитак (смеје се). Ипак постоји разлика у односу на нацију. Ту сам могла бити рођена као Кинескиња, Мексиканка, ко зна шта... а ово, чиста... биологија... Мислиш, могла сам да не живим као жена, онако... смем да кажем? Као лезбејка... да не волим мушкарце... неприродно... па, могла сам, али нисам, заправо... нисам могла, као девојчица сам волела увек оно што воле жене, а жене воле мушкарце, ма шта причале (смеје се)... да радим оно што раде жене, нисам ја за то, да жене возе камионе, играју фудбал, шта ти ја знам... неке ствари су... једноставно... природне кад си жена или мушкарац. А, не можеш им побећи баш зато што си жена или мушкарац."

---

¹⁰ Да се јавља као "чињеница", може се екстраполирати и из другачије организованих истраживања, вршених у овдашњој средини у различитим временским периодима (в. нпр. Антонијевић-Пајић 1985; Ђегић 2007). Конструкције наших идентитета на основу те "чињенице" представљају, међутим, један од битних антрополошких истраживачких проблема у последњих тридесетак година, барем, али је било потребно да прође много времена од својеврсног препознавања тог проблема (Бандић 1985), до његовог јасног формулисања (Ivanović i Šarčević 2003) у српској етнологији и антропологији.

"Одређује нас то да ли смо жене или мушкарци, како да нас не одређује. Од тога бекства нема, па, види се, брате, шта си, то је основно... изван свега... то... важи за све људе, мислим... можеш бити шта хоћеш, осим тога, мораш бити мушкарац или жена".

"Или смо мушкарци, или жене. То нам је, као... задато. Природно живимо као мушкарци или жене, све што радимо радимо зато што смо мушкарци или жене. Има жена које би хтеле да буду мушкарци... намерно не кажем као мушкарци, него мушкарци, пошто нема места за то 'као'... оне... не знам како да кажем... поричу то што су жене, па би хтеле... да не буду. Не говорим о онима које воле жене, у сексуалном смислу, него... И мушкараца има који би да буду жене, то је сад очито, вероватно их је увек било, али данас је време такво, све смеш... да кажеш... којима су се смејали некад што нису хтели да носе пушку и шта ти ја знам, бежали од занимања неких, данас праве одећу, не можеш да разликујеш у тој моди шта је чије. Не кажем да не ваља, мислим не свиђа ми се... није ми природно то, мада... свако треба да може како му се свиди док не дира друге."

"Бог, или природа, биологија, не знам... створили су два пола и од та два пола настаје човек, једног или другог пола, да би могли људи и даље да настају... то је... тако и то те одреди. Ако си мушкарац, желиш децу, ал' да не мораш да будеш нонстоп с њима, оно, као... идеш у лов (смеје се), тј. на посао да донесеш нешто тој деци (смеје се)... знам да карикирам, али то је принцип ствари... такав, јер... ако си жена, није да ништа не радиш к'о што умеју да трабуњају неки овде, они који су као за неку традицију, него... више си везана за кућу, с децом си више, привређујеш и ти, шта мислиш, да се женско ткање и шивење некад није плаћало... Само хоћу да кажем, нормално је да постоје неке ствари које мушкарци... више воле да раде, знаш, као, леже им, а тако исто и жене, а ја мислим да је то зато што је природно бити или мушкарац или жена, природно је да једно... не иде без другог, то је природно, остало... па, не кажем да не може или да не треба, али... некако, чудно је, мало безвезе, немојте погрешно да схватите, није... па, природно."

Испитаници немају јасну представу о томе да су "пол" и "род" појмови чији се садржаји разликују, углавном, док је код испитаница присутније схватање о постојању разлике између та два појма, али не толико јасне, да би се могло говорити о њиховом разликовању у смислу биолошких датости и културних конструкта.

"То, ког си пола, рода... није битно, као што су битне друге неке ствари у животу... нација, вера, професија. Рађамо се у том роду, или полу, свеједно, исто му је то... није, заправо, али не знам у чему је баш разлика... и не бавимо се превише тиме, као што нам је битно да л' смо ове или оне вере, шта радимо у животу и то..."

"Пол и род су две стране истог новчића. Кажу да је прво ствар природе, то је оно с чим се рађамо између ногу, а да је друго начин живота који иза-

беремо. Ја не знам да сам нешто бирала, као што не могу да кажем ни да нисам. Све женске ствари ми делују природно, мислим, природно са мог становишта, мени је нормално све што ја радим и што волим да радим, а верујем да је тако и Вама, за оно што ви радите, не мислим на посао, него... оно, боје, часописи, спорт, одећа, куповина... знате већ (смеје се)."

"То, кад сте ме питали, у чему је разлика између пола и рода... па, кажем једно, а мислим друго и обрнуто... јесте, тако је, неке разлике има, али нисам сигуран колико стварно, колико је то политика... данас је свашта идентитет... Да сам мушкарац... то је ствар по себи, не знам... како Ви гледате на то, али ја не видим ту разлику о којој слушам стално... односно... не знам је... кад си мушкарац, онда си мушкарац, ваљда, шта ту има, па и педери су – извините – мушкарци, то су глупости, као педери секаперсе, носе ружичасто и мамине хаљине, то... па што онда иду у теретану да билдују ако нису мушкарци?!"

"Видиш, пол је биологија, а род је оно што друштво прави од ње. Мада, никад нисам била сигурна шта ће нам то разликовање, кад се те две ствари поклапају: читава та женска култура, мислим све ствари усмерене на жену, од часописа до филмова и крпица, све је то усмерено на жену, као женски пол. И шта, сад, женски род се понаша како се понаша зато што је женског пола? Ја то тако схватам, а право да ти кажем, ни не занима ме више од тога."

Од појмова чије се садржине сматрају природним у смислу општељудског, најчешће су помињани "породица", "поштење" и "љубав".

"Породица је основна људска вредност. Од ње све потиче. Човек не може бити без породице и не може се развијати како треба ако је игнорише."

"Поштење је најважнија људска особина. То је мерило свега што радимо, какви смо према људима, како нас они виде... наша мера."

"Не можеш бити човек ако не волиш никога и ништа ти није битно и ни до чега ти није стало. Не можеш имати пријатеље ако они не знају да се не дружиш с њима само због неког интереса... већ са женом је јасно, јадне су... су те везе... у којима је то осећање мртво. А оно што је најважније, то је да поштујеш своје родитеље и да истински волиш своју децу. Онда ће и она... онда ће и њима бити лакше да буду људи, кад препознају лепоту и значај те особине."

"Није то само брачни живот, што кажу 'нормално је'. То је стварање породице, настављање онога... што је, па... природно. Као што је природно да се размножавамо, тако је природно и да живимо у породици. Без ње нема људи, друштва... ничега."

"Оно што изађе из породице, то ти је. Каквим те породица начини, такав ћеш бити. Зато у породици учимо, прво, поштењу, поштену раду, поштену односу према свима... према себи, прво, да не лажеш, да знаш колико можеш, шта хоћеш, а онда... си... онда... такав си, поштен и према дру-

гима. Сад, друга је ствар што не можеш бити поштен, ако ниси, мислим... сви су такви у основи... људи су поштени, али их друштво квари, мислим, не само друштво, као... другови и слично, него корумпиране институције, људи који су покварени, који не маре за ништа... за породицу не знају, оно, имају је, али је не поштују... али то ти кажем, породица је основа и нормално... нормално окружење и нормална човек... то ти је породица."

"Људи не могу да живе сами. Зато је природно да жене имају мужа, децу, мужеве жене. Знаш да то данас не изгледа баш тако, али томе сви тежимо. И оне моје другарице које су саме, оне завиде... мени, не знаш да ли на деци или на мужу (смеје се), али видим... видим да се не осећају, оно... потпуно, мислим, потпуно. Као да им нешто фали. А фали им то што су саме, што су из своје породице отишле, мислим од родитеља и то, а своје нове породице нису створиле..."

"Сваки човек је поштен док га живот не поквари. А и тада, има примера кол'ко хоћеш, да и криминалци имају неки свој код, да људи и кад им то не иде у прилог хоће да признају... да су... погрешили, да... нису у праву, да је неко бољи од њих и тако. Али животне ситуације су бројне кад... не можеш увек то... сви се ми опиремо, мислим... сви знамо шта значи бити поштен, ценимо то, а знамо да не можемо увек тако. Али морамо да се трудимо. Поштење је најважније."

"Народ је поштен, држава је непоштена. Шта то значи, мислите, може л' то бити? Па може, ми смо сви добри, поштени... у почетку... и деца... како се каже, деца су без зла, а онда... касније, ти што су се одљудили, што би само да владају и искоришћавају људе, ти нас терају... не мож' бити поштен у непоштену свету. али свако од нас покушава, знате то. И једни према другима кад се трудимо да смо добри, то је зато што смо изнутра такви... поштени."

"Породица је својствена свим људима, је л' тако? То је, значи, једна од основних вредности људског живота. А породице не би било без љубави. Не мислим само на љубав између мушкарца и жене, него и на љубав родитеља према деци, браће и сестара, деце према родитељима. Видите, то кад смо почели да губимо, да нам буду неке друге ствари важније, онда смо почели да пропадамо."

"Има ли ичег природнијег од љубави? Мислим, није то само жеља... телесна... Љубав иде уз човека. То је оно што му је дато. Не каже се за дабе 'љуби ближњег свог'. Мислим, ја нисам нека верница, нити баш волим оне... попове, али то је истина, није нормалан онај човек ко не воли себи најближе, родитеље, децу, пријатеље... ма, то... није човек уопште."

Треба запазити то да се дати појмови односе на концептуализацију основа организовања друштвеног и културног живота, заправо, затим на личну особину која се вреднује највише, те напослетку на пожељни пројектовани квалитет односа између људи, до којих је испитаницима и испитаницама нарочито стало. Они, опет, укључујучланове породице, пре

свега, те дефинисању несклону категорију "пријатеља". Појам "љубав" може да се односи и на неку апстрактнију категорију од "пријатеља", међутим, пошто се сматра природним да се љубав дугује и сопственој заједници, ма како је дефинисали.

"Мораш волети место у ком си се родио, земљу... Можеш отићи било где, али то не можеш ни изменити ни заборавити... Свој крај, завичај, људе у њему... све. И то си ти."

"Мени је нормално да волим свој народ. Немам други."

"Видиш, људи се смеју гастарбајтерима, емигрантима, кад кажу како их мучи носталгија. Као, све им је... или готово све... лепо, само није... њихово. Подсмевају им се, кажу 'дођите овде да видите како ми живимо', али ја мислим да није ствар у томе како живимо, није... све... у томе. Моја земља је моја земља... увек... једина и није важна каква је. Волим је без обзира на све, а сигурно бих је волела и да одем одавде".

Појмови "породица" и "поштење" одговарају, са своје стране, схватању тога како треба да изгледа "природан" живот, односно у каквим околностима да се одвија, те на чему треба да буде заснован. "Природност" поимања породице има корене, вероватно, у широко употребљаваној флоскули "научног сазнања о томе да породица представља основну ћелију људског друштва" – "основно" није тешко изједначити с "природним" (баш као и "нормално") – али и у тврђењу тога, да не постоје људска друштва без (некакве) породичне организације, што "породицу" приближава кандидатури за људску универзалију у очима испитаника.

"Поштење", са своје стране, показује можда то да испитаници имају помало наивну представу о човеку, односно да инсистирају на томе да тај појам одговара ономе што конотира садржину која би требало да одређује људско биће, односно његов основни квалитет, у свеукупности његове егзистенције, практично. Коришћење тог, као и појма "породица" на наведен начин, могло би да упути, евентуално, на помисао да је реч о својеврсном продужењу мисли традицијске културе, оној која инсистира на прожимању одређеног етоса и друштвене организације која из њега произлази, као категоријалног оквира за промишљање социокултурног бивствовања, али употреба тих појмова у смислу њихове перцепције као општељудских карактеристика не иде у прилог томе, до краја, пошто су концепти општељудског и сопствене заједнице (што је ултимативна импликација традицијске мисли о заједници) неподударни (упор. Leach 1982).

Најчешће помињани појмови од оних чије сам поимање описао као културне творевине са природном основом, били су "рад", "верност" и "поштовање старијих". Сви ти појмови описивани су у испитаничким исказима као да су својствени свим људима, али да њихово испољавање, или одговарајућа, пожељна реализација, зависе од друштвеног и култур-

ног окружења и околности. Од појмова из претходне категорије разликују се по томе, отприлике, што се сматра да се од њихове реализације може одступити лакше услед утицаја социокултурних чиниоца, али и по томе што се не сматрају суштинским и детерминантним за живот особе и заједнице којој она припада, као што је то случај са "породицом" и "поштењем", пре свега.

Појам "рад" схвата се на начин који дугује много марксистичкој концепцији и веберовској анализи протестантске, о томе да рад представља нужан и неопходан услов свеколиког човековог постојања, односно не само материјалне производње, већ и производње друштвених односа, установа итд. Није повезан, међутим, ни са стицањем добара и статуса, нити са самореализацијом толико колико са представом о било пристојном било човека достојном начину живота, која сугерише да свако треба да буде у могућности да се стара о себи, те евентуално о онима који то нису у стању, али и са неопходношћу давања смисла сопственој друштвеној егзистенцији.

"Поштен је рад и какав год да је, само да је поштен. А човек не може да не ради. Некад су нас тако учили у школи... у социјализму, а данас... ево, видите, опет мора да се ради и у капитализму, то је... основно... некако."

"Човек који не ствара ништа... па, безвредан је. Не мислим да мора да производи... нешто, оно, храна, огрев, алат и то, него... да ради, да има своје занимање, да се нечим бави. Не мислим само на зараду, једноставно, човеково је својство да хоће да ради, да му треба нешто... знаш, да пронађе себе... како се каже, беспослен-бесмислен."

"Свако од нас тежи нечему у животу. А то нешто не може да дође само. Мораш да се потрудиш, заправо, мораш... да... радиш... да, тако је, да радиш свој посао, односно оно, у чему тежиш томе нечему. И кад не тежиш, мораш да се... прехраниш, мислим, издржаваш... себе или друге. А и то је безвезе ако се мало не унесеш у то што радиш. Ваљда, рад... смисао живота... то...."

Коришћење појма "верност" слично је начинима на које се то чини с појмом "љубав". Одговара захтеву за одређеним видом стварног понашања, које произлази из осећања која се гаје према посебним категоријама људи (породица, пријатељи, пре свега), али може бити применљиво и на исто то у односу на заједницу, којој се припада. Оно што схватање тог појма разликује од схватања појма "љубав", тачније оно што га деесенцијализује у односу на њега, јесте повезивање "верности" са интересом; "љубав" се доживљава тако да треба да буде безусловна, а "верност" не. Постојање интереса – појединца или групе, свеједно – сматра се општељудском датомшћу на изванредан начин, такође, али се они не сматрају не-

чим природним, или барем не онако, како је то наведено за одговарајуће појмове у овом тексту, зато што су увек спецификовани и увек се односе на појаве из друштвеног живота.

"Људима мораш дати нешто... увек. Тај однос према њима... морају бити убеђени у његову искреност, а то је... најбоље, ако виде да имате заједнички интерес, онда... кад то траје, на послу, с пријатељима, то није само поверење, више, као... верни сте једни другима, знаш на кога можеш да се ослониш, на породицу, пријатеље, а знаш... и ко може да се ослони на тебе."

"Изневерити... мислим, бити изневерена, свеједно. Нема горе ствари. У животу, у љубави, на послу... увек... верујемо људима или не верујемо... а да бисмо им веровали морају... морамо... да будемо верни једни другима на неки начин. Да будемо поштени у томе шта коме можемо дати... и када и шта од кога очекујемо. Верност је квалитет нашег односа према људима... али... према себи... исто. То је поштење, оно... као политика у обичном животу, али... чистије. Нормално је да свако гледа себе, интерес је најнормалнија ствар, али и ту се види... рецимо у послу, кад кажем 'верност', мислим на то, да ће неко, с ким имаш такав однос... мислим, неће хтети да ти смести нешто, или да те превари, заради на теби, само да би остварио неки интересу том тренутку."

"Веран си себи, породици, пријатељима, колегама, држави, народу, то значи да си у стању да препознаш да ниси стока, да си човек, друштвено биће, да имаш заједничке интересе с људима, а да те интересе можеш остварити само ако радиш заједно с њима, ако имате поверење једни у друге и ако то траје... тај ваш... однос. Са сваким имаш неки посебан интерес, али сви они се... слију... да тако кажем, у оно што је интерес народа и државе. Да се ради, да се има, да буде мир, а ако треба да се бранимо."

"Поштовање старијих" представља најетеричнији и најпроблематичнији појам овде. Термин сам формулисао ја, за разлику од других појмова који се разматрају у раду, с обзиром на то да су сами испитаници ретко саопштавали децидирано на шта се односи поштовање о којем су говорили, имплицирајући да је реч о некој врсти ауторитета, који је истовремено и природан и социокултурно контекстуализован. У том смислу, рекао бих да се дати појам односи на поштовање старијих - старијих у биолошком смислу и старијих у смислу искуства у погледу одређених ствари, па и старијих у смислу руковођења нечим.

"Нека хијерархија мора да постоји у друштву. Мислим, знам да су сви људи једнаки, али не могу бити увек... то јест у свему. Неко мора да организује копање, да каже шта се сади, гад и где, неко да те упуту у нешто, неки људи... знају више од осталих... мислим... о неким стварима. И те људе мораш поштовати. Ко год да је старији од тебе у нечему, треба га поштовати. На томе почива друштво. Природно је да ниси први, а ваљда... нећеш бити ни последњи. Хијерархија је у корену свих ствари на овом свету."

"Поштовање родитеља... и старијих људи уопште, то... није само лепо васпитање. Није ни неки култ предака или шта ти ја знам. То је друштвена вредност која говори о постојању реда, да је некад неко учинио нешто пре тебе, или... за тебе, уосталом, шта год да учиш, увек се помињу они који су били први, шта ти ја знам... ко је први путовао у Африку до ушћа Нила, ко је први израчунао како послати предмет у орбиту, ко... ма, није битно, битно је да се разумемо, од поштовања старијих све почиње што човеку треба за опхођење у животу. Нема живота без тога, зато и постоји и зато је... одвајкада тако... јер... не може другачије, ваљда."

"Нису ауторитети безвезе. Знаш, сви се бунимо против њих... не само кад смо млади. И овако... мислим... нико не воли изнад себе неког. И увек је то, 'старији коче ствар'. Ал' кад боље размислиш, има основа што ауторитет постоји, оно... као... ђале и кева стварно нешто знају боље од тебе, а кол'ко си ти глуп... зависи кад ћеш то да укапираш. Онда, профа је ту да те научи, врага ћеш ти нешто епохално да смислиш ако не знаш ништа о нечему. Тако и ови наши дрндави политичари, економисти, мислим... јесте да су преваранти, али 'ајде, ко хоће нек води државу, па је л' може то, шта мислиш зашто људи не воле... не гласају за оног Чеду?! Природно је да постоји ауторитет. И ти и ја ћемо једном бити старији тако ћемо мислити... сигурно, то је оно, као у цртаном филму, circle of life¹¹."

Смисао испитаничког инсистирања на том појму – тачније на садржинама које сам обухватио његовом формулацијом – јесте у одређивању заједнице и њеној истовременој есенцијализацији. Нико од испитаника или испитаница није изнео тврдњу у корист неопходности послушности некаквом друштвеном ауторитету самом по себи, на пример, али су опстајали на тврдњи да ауторитети морају постојати за сваки сегмент друштвеног и културног живота – такви који доприносе том сегменту – наглашавајући да сопствену заједницу, тачније друштво у којем живе и његове културне узусе, елементе и артефакте, доживљавају као нешто стварно, живо, чему се може допринети или шта се може урушити, променити у повољном и неповољном смеру, али што доживљавају и као својеврстан скуп правила, најближе – у смислу упутства за коришћење.

Правила која се у том смислу сматрају корисним јесу она која се доживљавају као да су природна, или нормална, а једно од битних јесте – ненарушавати постојећи поредак докле год је функционалан; другим речима – поштовати оне који доприносе његовом одржавању, или пак оне који знају како би требало да изгледа норма на којој је то засновано. Слично као у случају "породице" и "поштења", могуће је да постоји својеврсна инспира-

---

¹¹ Мисли на истоимену песму из дугометражног цртаног филма из Дизнијевој продукције "Краљ лавова" (The Lion King) из 1994. године, која представља животни циклус као природни циклус непрестаног рађања, односно обнављања, умирања јединке да би се наставила врста и томе слично.

ција традицијске културне мисли у погледу данашње перцепције конотације овог појма, али не треба сметнути с ума ни то да инсистирање на друштвеним ауторитетима није ограничено на традицијске заједнице¹².

Појмови чија се садржина перципира неопозиво у домену социокултурног, а који су у исказима помињани, између осталог, јесу "учење", "награђивање према заслуги", "одговорност", "сигурност" и "правда".

"Оно што је сигурно је да учење зависи од тога ко те учи, то је, онда... шта се учи, па и... како се учи. Нису цаба немачке школе боље од наших, кад је и Немачка боља држава од Србије. Како те науче, такав ће да будеш."

"Видиш, овде се учење више не цени... мислим... код нас. Док смо ценили учење, не мислим само на школе и то... него и оно, код мајстора... занат, па у фирми, кад дођеш на посао... то јест, почнеш тек да радиш, мислим... видиш, тада нам је ишло како треба. Учење је... систем, то јест део је система, то је оно, како... хоћемо да изгледа друштво, какве људе хоћемо, то јест чему их учимо, каквим и чијим вредностима, нормалног друштва које цени рад и поштење, или вредностима... пробисвета, који одбацују све што је нормално, породицу, веру, част, куну се, као да су патриоте... него, учење је ствар сваког друштва и свако друштво на свету те учи онако какво хоће да буде."

"Највеће достигнуће сваке државе, то јест сваког друштва, система... како хоћете... јесте да свако добије према ономе што је уложио у оно што ради. Сваки поштен рад мора да се плати, према... труду, школи и... учинку. Тако је у нормалним државама."

"Тамо где је нормално да је човек поштен и да ради... тамо су пронашли највећи... изум, односно, не изум у... проналазачком смислу, као Тесла и то, него вредност, норму, да се цениш према томе колико се инвестираш у нешто, то... таква ти је и награда, материјална пре свега, али и... у смислу оног... статуса, поштовања."

"Одговорност произилази из поштења. Поштење је та... особина, мислим... људска, а одговорност је кад ту... особину... поштења... примењујеш на свом послу и у сваком свом односу према... обавезама... оним... друштвеним обавезама."

---

¹² Инсистирање на друштвеним ауторитетима у савременим друштвима најочљивије је тамо где се та друштва налазе у правном, економском, културном и друштвеном процепу између баласта своје историје (била та прошлост доживљавана као "боља" или "гора" у два најважнија дискурса – званичном и оном који долази "одоздо") и очекивања од одговарајућег социоекономског модела којем се тежи кроз процес познат као транзиција. У случају овог друштва, антрополошка истраживања указују на појаву две основне врсте извора таквих ауторитета – Европске уније и саме државе, (в. нпр. Рибих 2006, Gačanović 2009, Радовић 2009).

"Поштење се подразумева, рад такође. Ред и одговорност, е на томе се темељи све, економија, вођење државе, ма... поштовање саобраћајних прописа, кад... научиш да будеш одговоран према себи и другима, тад си научио да будеш... како се зове... друштвен".

"Све што радимо у животу, радимо да бисмо обезбедили неку... сигурност. Сигурност у погледу... па, свега, од хране, до статуса... имовине... физичку сигурност. Е, а ништа од тога не можемо сами без... институција друштва, само оне... гарантују... мислим, јесу гарант сигурности људи, у смислу... да можеш да радиш и да ти поштено плате, да буде мир, нема... оно, криминала, неке... опасности свакодневне."

"Људи су измислили друштво да би имали нешто што им обезбеђује сигурност. Сигурност од... непријатеља, материјалну сигурност, мислим... услове за то, сигурност од природе, то јест... кад се удруже... заједно, мислим кад се организују... затим судови, уговори, све на чему стоји друштво треба да пружи човеку безбедност, сигурност неку... у то, да зна шта се може, то јест сме, ко ће му помоћи, да га штити и то..."

"Правда је основа сваког друштва. Свако друштво има неку своју правду и учи људе томе. Оно што се сматра праведним у једном друштву не мора да буде праведно у другом, али ти мораш да знаш шта је правда за тебе, за друштво у којем живиш."

"Мислиш да постоји некаква правда, општа... божија, шта ти ја знам, али не, оно по чему се ми владамо, а то знам, јесте... друштвена правда. Она може бити неправедна за тебе, а праведна за мене, али то јесте... правда... То је оно, шта наша држава, не... мислим, друштво, знаш... шта мисли како треба да буду ствари... да буду уређене правно, у економији, у имовини... за шта... за шта треба гинути, као шта је наш прави интерес и то..."

У случају тих појмова, занимљиво је то што се неки од њих, који би се могли схватити двосмислено или вишесмислено без контекстуализације која их објашњава, иначе, доживљавају прилично једнозначно, у ствари, па се "одговорност" и "сигурност", на пример, односе на личну одговорност и сигурност стављену у социјални контекст, односно непосредно одређену социјалним чиниоцима. Појам "правде", за разлику од тога, бива употребљен вишезначно, конотирајући садржине и тог појма по себи, али и појма "право".

На манифестном нивоу, испитаници су свесни тога, да постоји разлика између појмова "правда" и "право", али у елаборацији те разлике посежу за аргументима који је замућују, у ствари, свдећи први појам на други, право – уколико не бркају садржине тих појмова од самог почетка, наравно.

"Кад кажем 'правда', знам да то није исто што и 'право', али... некако... своди се на то. Навикнеш да сматраш праведним оно што је... правно, мислим... оно што закон каже... како закон каже да треба да буде. И као имаш неки унутрашњи осећај, али... знаш да је закон закон и да правду..."

можеш да очекујеш од бога (смеје се), али знаш и да је закон, мислим... да је закон прављен тако да буде... ипак праведан... барем за већину."

"Људи бркају појмове 'право' и 'правда', знам. Није свако 'право' праведно, право је... закон. А кад кажем 'правда', мислим на оно што сви знамо да би... требало да буде тако, а у крајњем случају, то и јесте закон... оно... што сви морамо да знамо, да би могли да живимо уопште. Не мора закон да буде праведан, то јест, не мораш да мислиш... да је праведан, али јесте праведан, зато што по њему мораш... мораш... да се владаш, оно, као... средње решење за све."

"Праведно друштво је оно које је засновано на владавини права. У таквом би сви волели да живимо. Јес' да није све што је право правда, али нема бољег решења. Кад би овде код нас владало право, мислим... кад би заиста била то та правна држава о којој сви причају, онда... не би... не би се ни питали шта је праведно, а шта није у њој. Него... би се знало... то ти је тако, по закону и параграфима и тако је свима... и за све... и онда... онда би то било праведно, право за све."

Случај овог појма занимљив је због тога што делује, на први поглед, да би могао да буде увршћен међу "културне творевине са природном осном", или чак међу "природне" појмове, с обзиром на могућу асоцијацију "правде" с нечим општељудским, али га испитанички искази смештају, пре, међу културне конструкте, поменутих свођењем "правде" на "право", односно употребљавањем јасних друштвених и културних позиција, као полазишта за одређење оба појма, али даље разматрање тога представљало би дигресију у односу на средишњу тему рада.

Друштвени ред

За категорију појмова која описује друштвени ред, тј. која одговара културном промишљању поретка ствари у друштву, и сами испитаници свесни су тога да је њихова тенденција ка сагледавању тих појмова као "природних" проблематичнија у очима саговорника који не учествује у комуникацији само да би се сложио с њима у погледу тога, неголи што је то случај са културним идентитетом и културним вредностима, на пример. Начин на који описују оне појмове из те категорије које сматрају најважнијим упућује на то да их доживљавају унеколико другачије него што је то случај са појмовима из других категорија разматраних овде, али да сматрају да постоји нека врста суштинске везе између њих.

"Начин на који је уређена држава... то јест... друштво, овај... зависи од тога шта им је, овај... шта је битно у држави, овај... које су вредности друштва, мислим, политички систем... економски систем, вера... породица, да ли је, овај... национална држава или има... овај, мулти... мултиетничка..."

"Неко воли више да ради, неко мање. И онда имаш то, Грци се буне, навикли, мислим, на... све да добију лагано, ови наши, то јест ми... само мислимо треба... држава да нам даје све, а Немци мисле, они... кажу нећемо да плаћамо а ви да не радите, оно, ништа не можете сами, сваки... развој, мислим, пројекат долази од нас и нормално... код Немаца се зна ко ради шта, дисциплина... дисциплиновани су у свему, и да раде и кад троше, а ми и Грци, баш смо браћа и по томе што нико не може да нас утера у неки рад, што се... само бунимо. Е, па не може држава тако да се развија, да... напредује."

"Да би друштво напредовало, развијало се... мора да, мора... да постоји неки ред. А зна се на чему је ред заснован. На дисциплини. А то није оно, имаш или немаш, то је... у то те утерују... учењем, да, радом... да поштујеш... себе, туђи рад, друге... А има и оно, мораш да знаш ко си и шта си. Како мислиш да ти се држава развија кад не знаш ни колика је ни ко си ти, ни чији су интереси то... зато... све мора да буде јасно. А од куће све потиче. Када... када смо упропастили породицу, као... све... све да је отишло у мајчину и све... вредности се пореметиле. И онда нема, нема дисциплине, не можеш да се развијаш, мислим... држава, онда... од првих у свему, гледај... здравство, школство, наука, путеви, све... постали смо задњи. Добро, међу задњима."

Другим речима, иако то није наведено у исказима експлицитно, "природност" ове категорије појмова зависи од "природности" појмова из претходних категорија, тачније – произлази из њихове "природности". То важи за културне вредности више неголи за културни идентитет, што намеће две претпоставке, које се не морају искључивати међусобно: да културне вредности имају предност у односу на идентитет, ипак, онда када је у питању генерисање концепата којима се оријентишу представе и идеје о функционисању друштва, те да се идентитет доживљава као категорија "природног" заиста у неупитном смислу, онако како се доживљавају рађање или смрт.

Испитаници имају представу о томе да њихово коришћење појмова "развој" или "љубав", на пример, може бити доведено у питање – без обзира на то шта мислили о евентуалној контрааргументацији, али им је изван поимања, готово, то да се особа, која још и нема дуално етничко или мултиетничко порекло, може колебати у погледу тога шта одређује њен идентитет, било само по себи, било пре неких других ствари.

"Јасно је да не морате делити мишљење са мном о томе да је развој нужан, то јест да је нужно да се у друштву увек крећемо унапред, као у природи. Не види се то увек јасно, а и Ви сте... из такве струке, да... знате нешто, можда што ја не знам. Али не можете ме убедити да је могуће да се неко одрекне своје националности, мислим не да неће да буде... више, то што је... био, то јест што јесте. Не мислим на нацију, можемо... мрзети злочинце... то јест оне који чине злочине у наше... у српско име, али не можемо порећи шта смо. Нити треба."

"Читала сам о томе да осећања нису универзална. Мислим, оно, да можемо... да их... другачије показују... у разним... у свету. Није ми то јасно. Мислим, љубав је љубав, страх је страх, ваљда... свуда. Али добро, можда оно што ја знам... што сам научила о љубави... не мислим на љубавне романе, него оно... и хришћански, ма не... нисам мислила на религију, него... мислим да волиш своје ближње, породицу, пријатеље, да они то знају, затим... своју земљу, град и то... Мислим, кад волиш земљу, своју... можеш и да је не волиш, али ти си њен део, од ње... од њеног народа си потекао и то... то остајеш увек."

Друштвени ред, са друге стране, јесте увек представљен тако, да саговорнику буде јасно да га испитаници сматрају природним, али на начин који је сличан доживљавању културних творевина са природном основом, чему доприноси, вероватно, и повезивање појмова који се тичу категорије друштвеног реда, са појмовима из категорије културних вредности, иако не постоји корелација у "речничком" смислу, таква у којој појам из једне категорије одговара логички и семантички појму из друге категорије.

"Природно је тежити реду. Мислим, све по чему живимо, породица... посао, држава, односи... међу људима, све то желимо да видимо уређено, стабилно, да осетимо сигурност, само то... само тад може и друштво да се развија, да иде напред... а... кад хаос завлада, онда... имамо ово у чему живимо, неуређено... друштво, то јест... државу."

"Све је то у некаквој вези. Ако си поштен, радан, поштујеш старије, стало ти је до породице, до...твојих... најближих, мислим... пријатеља и то, онда ћеш и да гледаш на ствари... тако... мислим желећеш ред, дисциплину, све оно... што ти омогућава да будеш... да имаш основну сигурност неку, да... само тако може... цело друштво да иде напред, неки... развој да оствари да... свима... боље буде."

Основни појмови који се појављују у категорији друштвеног реда – тачније, они који се појављују у свим исказима – јесу "дисциплина", "развој" и "напредак". На њиховим примерима најбоље се види деривативност помова из те категорије, у односу на категорију културних вредности. У објашњењу сва три појма даје се одговарајућа културна контекстуализација, која треба да послужи као пример доброг функционисања ствари у друштву, али евалуативна перспектива, из које се то чини у већини исказа, сугерише још две могућности: свесност испитаника да је реч о конструкту, барем у већој мери у односу на претходно разматране категорије, те супротно томе, уверење у есенцијалност етнокултуралности, односно културне предодређености за одређено понашање, деловање и томе слично, условљено етничношћу која детерминише културу, по схватању испитаника.

"Дисциплина. Њој се учи..."

"Видиш, за кога се каже да су дисциплиновани? За Швабе, је л' тако? Е, а која је држава најуређенија на свету? Молим? Не знаш? Е, она у којој живе Швабе, Немачка, Швајцарска... па и Аустрија. Свуда... свуда где има дисциплине, има и просперитета, реда..."

"Развој не мора бити природно стање ствари. Може се и стагнирати... па, и назадовати. Погледајте нас."

"Свака нормална држава тежи развоју. Свега. Технологије, економије, привреде, закона. Не зову се западне земље за цабе 'развијеним'. Или Јапан. Погледај Јапан. Били су феудална држава док им Амери нису бацили бомбу, а онда... угледали се... на кога? Па, на Америке, на најразвијенију државу. И они су хтели... мислим, нормално је тежити томе да будеш као неко ко је најбољи у нечему. Али они су то и могли. Погледај им културу, цивилизацију... рад, ред, дисциплина, поштовање старијих... све ко Немци. Зашто се ми и Бугари нисмо укључили у то? Зато, ваљда, што и јесмо ми и Бугари."

"Мораш имати неку перспективу... мислим оно, на шта... то јест у односу с чим поредиш нешто, па кажеш да постоји напредак. Није то као, оно... аутоматски, мислим... као теорија еволуције, или то... нешто. То може бити и статистичка категорија. Да видимо шта хоћемо да видимо."

"Напредују она друштва чији људи то желе. Није све у парама. Погледај Арапе. У пустињи ски-стазе граде, а жене им иду наоколо забрађене, разносе се... мислим, разносе по Западу људе по метроима, а ови на Западу не могу да схвате ту фору са религијом, као... доста им је више, ослободили се једне коју нису капирали вековима, која их је гушила... гушила баш тај напредак... и у науци и у правима и поглед на свет и све..."

Обе могућности представљају аналитичку екстраполацију из испитаничких исказа, пре неголи директна саопштења испитаника, тако да ниједну од њих не треба узимати здраво за готово, докле год неко будуће истраживање, усредсређено на неки специфичнији нивоу појмовних садржаја овде представљених можда, не да поузданије податке о томе. Други аспект испитаничког схватања та три појма, у контексту њихове важности за поимање категорије друштвеног реда, онај који наглашава њихову "природност" непосредније, уочљивији је и јаснији. Различити су му корени, међутим, за "дисциплину", те за "развој" и "напредак".

Први од та три појма схвата се у смислу људске датости, најближе, док остала два појма бивају повезивана са представом о природи коју имају испитаници.

"Знам ја да се дисциплина учи, али не би могла да се развије нигде, да је не носимо већ у себи."

"Основа сваког људског подухвата је организација. А не може бити добре организације без дисциплине. Кажу... као, немамо сви смисла за... то, ми-

слим, за организацију, дисциплину, а ја кажем, мислим... свако то има, али неће да развија. Па, није то неко... шта ти ја знам... треће око (смеје се) да треба да се буди, знаш оно... кад факир свира змији, а она се подиже. Свако од нас може да буде дисциплинован, али неее... мисле да је лакше без тога."

"Све на свету тежи развоју. Ништа није коначно. Ни природа, ни друштво. То, да друштво мора да се развија, то је јасно. Она која се нису развијала, пропала су. Нешто ново је дошло на њихово место. а, тако је и с природом, само што тамо дуже траје, па не видимо. И свемир се развија... и не знамо шта ће с њим да буде... а ни с нама."

"Од једноставног ка сложеном, од мање савршеног ка савршенијем, од горег ка бољем, свет се стално мења, мислим природни, живи свет, а и овај наш, људски, само не знам да ли се мења набоље (смеје се), али да се мења, мења се. Развијају се техника, мода, забава, односи међу људима другачији су него некада, а ја мислим да је то нужност, да човек мора да се мења и да мења свет, да је све то закон природе један".

"Суштина је у напретку. Од једноћелијских организама развили су се вишећелијски. Од њих ће... не знам, ваљда они који ће бити чиста енергија... Тако се и друштво мења. Тражи шта је боље, мислим... људи траже шта је боље за њих... за живот, шта га чини лакшим, једноставнијим... богатјим."

"Напредак значи стално усавршавање, побољшавање. То је оно што је природа урадила... мислим, можда још увек ради, само не видимо. Тако и ми, стално хоћемо нешто боље, савршеније, то је... ваљда... у човеку. И он је део природе."

"Дисциплина" је својство које има сваки човек, дакле, али које не мора да користи или да буде у стању да искористи. Слично томе, заједнице, тачније њихове културе, односно друштва којима припадају појединци, могу реализовати оно што у стварности произлази из концепта "дисциплине", али и не морају. Ближе замишљеном "идеалу реалног друштва" биће она друштва, у чијим установама и односима, начину функционисања итд. постоји таква реализација која је што ближа преовлађујућем схватању концепта "дисциплине". Такво друштво одговара представи о "нормалном" друштву, односно друштвеном реду, коју имају испитаници.

"Кад научиш на дисциплину, онда имаш организовано друштво, богато, у којем има места за сваког и у којем свако добије онолико колико му следује на основу тога шта ради, колико ради и како ради. Погледај Немце и Јапанце. Ништа више не треба да се каже. Културни народи, јаке државе, богата друштва."

"Свака држава која је инсистирала на дисциплини, значи реду и раду, затим на поштовању родитеља, старијих уопште, где се знало ко је ко и ко је шта, затим на поштењу, где се држало до породице... свака је просперирала. А кад тако нешто почне да... нестаје, да се... осипа, мислим, да те вредности више не значе ништа, онда су све пропале. Од Рима наовамо. Значи, дисциплина прво."

Схватање појмова "развој" и "напредак" блиско је, са своје стране, схватању *природног* реда, тј. поретка ствари – разумевању на којим

основним принципима почива свет природе. То разумевање може се описати, најближе, као линеарни ток без ентропије: одговара нашем поимању времена, утолико што све појаве и процесе доживљава с референцом на линеарни ток времена, али не у смислу њиховог и његовог одвијања ка коначном крају, већ пре, у смислу непрестаног развоја, односно непрестаног напретка. Поимање "развоја" и "напретка" у друштву, тачније – самог друштва, одговара схватању тих појмова као концепата који се односе на принципе по којима функционише свет изван човека, а који се сматра, са своје стране, неутралним, објективним и првобитним у односу на људско друштво и културу. Њихова примена на човеков свет доприноси објашњењу начина уређења тог света – по таквим узусима, наравно – као "исправног", "нормалног" и "природног".

"Нормално је да стално имамо нешто ново. Неке справнице, неке идејице (смеје се)... мислим, нисмо знали пре десет, не... двадесет година, шта су мобилни телефони, компјутери, а сада не можемо без њих. Тако је и са овим... гејевима. Прихватиће се и то једног дана. Не знам да ли је добро, али... хоће, сигурно. У природи нам је да стално нешто мењамо, да пробамо... идеје. Тако се друштво и развија, стално тежимо напретку, да будемо бољи него раније, не мислим... ми, као ми, него... друштво... да има више хране, да је боља забава, услови рада, шта ти ја знам и то... то... не може престати, сигурно... док је човека. А тако то иде са свиме... природа, свемир... ни не знамо шта све има тамо, али основни... принцип... је да ништа... не не стоји, него да тражи боље."

"Не може да... опстане... оно друштво које се не... развија. Не може да... напредује... заостаје... пропадне тако... Неће свет да га чека. Баш као што природа није чекала човека. Морао је... морао да се развија, иначе... нешто друго би се појавило, не би... не би човек... не би владао планетом, него... нешто друго, да човек није напредовао од ватре до авиона, појела би га природа... а и овако ће, ако... ако не видимо куда треба да иде тај... напредак. Као с природом, мислим."

Закључак

Сврха есенцијализације, као средства концептуализовања појмова, процеса и односа из културе и друштва одговара, вероватно, поимању света у којем се живи, тј. оног његовог дела у којем се одвија сопствени живот, на начин који сугерише, ако не баш "светост" у диркемовском смислу, онда нужност, неминовност постојања и организације тог света, тачније, његовог "сопственог" дела, у датом облику, а што је најлакше учинити, уколико се основни појмови у тој културној когнитивној операцији сматрају природним. Нагласак је на "сопственом свету", односно на заједници у ко-

joj se живи, а она се идентификује, најчешће, са државом, друштвом или народом.

Може се запазити и то да испитаници не праве јасну разлику између друштва и државе, на пример, те да теже поимању државе као националне државе, у извесном смислу: држава, тј. друштво, онакво је какав је и народ који га прави, одржава и развија; функционисање друштва, тј. државе зависи, значи, од постојања скупа (културних) вредности и владања у складу с тим вредностима у свакодневном животу. Одатле и постоји повезаност појмова који се односе на друштвени ред са онима који се односе на културне вредности у узрочно-последичном смислу: ако нам није стало до онога на чему је наша култура опстала до данашњег дана – ако не држимо до породице, не поштујемо старије, нећемо да учимо и радимо, немамо лепу реч ни за кога итд., онда нећемо моћи да постигнемо општу и појединачну дисциплину, неопходну за развој и напредак наше заједнице, а ако нема развоја и напретка, заједница је у колизији са природним поретком ствари и – пропастиће.

Културни идентитет, културне представе и друштвени ред повезани су, зато, на такав начин у испитаничким исказима, да чине логичку целину која, повезујући посебно и опште, односно појединца и заједницу у којој живи, говори не само о томе на чему су засновани постојање појединца и заједнице, као и њихов међусобни однос, већ и чини све то једино могућим – у вредносном смислу, пре свега – пошто се сматра да је то оно што јесте "нормално", односно "природно". Сврха свега тога јесте успостављање есенцијалистичке везе између себе и своје заједнице.

Због тога се културни идентитет појављује као лични идентитет, где се под тим појмом схвата етнички идентитет, заправо, а он је повезан, тј. преклопљен са верским идентитетом, релативно често. Зато је и најјачи нагласак у описивању културних вредности и образлагању њиховог значаја за живот друштва уопште стављен на породицу, а цело друштво сагледава се као да представља део некаквог механизма природе. Све то одговара малој космолошкој схеми, која свет доживљава, заправо, као *мене, моју породицу, моју ширу заједницу* и – *природу* или *космос*, сасвим свеједно. На тај начин, не само да је у концептуалном смислу учињена нужном, тј. "природном", веза између појединца и заједнице, већ је иста врста везе успостављена између заједнице и универзума, практично. У стварном животу, тј. у културној мисли која га руководи, најбитнија последица тога јесте концептуализација онога шта је "нормално", а шта "ненормално" – пошто омогућава тврдњу да су "природно" и "нормално" синоними – а следствено томе, формирање претпоставке да су сопствена убеђења и вредности универзални, природни и нормални, те осуђујућих ставова и практичних акција усмерених на све оне који их не деле, односно не понашају се јавно у складу с њима.

Литература

- Антонијевић-Пајић, Драгана. 1985. Семантика жаргонских израза о жени. *Етнолошке свеске VI*: 57-60.
- Atkinson, Paul, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland and Lyn Lofland. (eds.) 2001. *Handbook of Ethnography*. London: Sage.
- Бандић, Душан. 1985. Ка опозицији мушки пол – женски пол у религији Срба. *Етнолошке свеске VI*: 23-32.
- Благојевић, Гордана. 2005. *Срби у Калифорнији. Обредно-религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ бр. 54.
- D'Andrade, Roy. 1995. *The Development of Cognitive Anthropology*, Cambridge University Press, Cambridge
- Ђерић, Гордана. 2007. Polni stereotip u entičkom: prilog sprskoj imagologiji, *Antropologija 3*: 49-69.
- Erikson, Kai T. 2004. *Wayward Puritans: A Study In The Sociology Of Deviance*. Boston: Allyn & Bacon
- Fassin, Didier. 2007. *When Bodies Remember: Experience and Politics of AIDS in South Africa*. Berkeley: University of California Press.
- Farmer, Paul. 1992. *AIDS and Accusation: Haiti and the Geography of Blame*. Berkeley: University of California Press.
- Гаџановић, Ivana. 2009. Kako izmisliti Evropljanina? Antropološka analiza. *Antropologija 9*: 87-104.
- Geertz, Clifford. 1983. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*, New York: Basic Books.
- Graybill, Beth and Linda B. Arthur. 2000. 'The Social Control of Women's Bodies in Two Menonite Communities'. In *Religion, Dress and the Body*, ed. Linda B. Arthur, 9-29. Oxford/New York: Berg.
- Holland, Dorothy and Naomi Quinn. 1987. *Cultural Models in Language and Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Илић, Марија. 2010. Наративи личног искуства и међуетнички бракови међу Србима у Мађарској. *Antropologija 10* (3): 99-120.
- Ivanović, Zorica i Predrag Šarčević. 2003. Uvod – o statusu tela u antropologiji. *Kultura – Časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, 105/106 : 9-24.
- Крел, Александар. 2009. Били бисмо и Кинези, само да нас оставе на миру: (ре)конструкција етничког идентитета Немаца у Војводини. *Antropologija 9*: 131-146.
- Крел, Александар. 2010. "Немачко удружење *Адам Беренц*" и ревитализација етничког идентитета Немаца у Апатину. *Етноантрополошки проблеми 5* (3): 165-180.
- Leach, Edmund. 1982. *Social Anthropology*. Glasgow: Fontana.

- Лукић-Крстановић, Мирослава. 1992. *Срби у Канади. Живот и симбол идентитета*. Београд: Посебна издања етнографског института САНУ бр. 36.
- Малешевић, Мирослава. 2006. "Православље као срж 'националног бића' посткомунистичке Србије". У *Свакодневна култура у постсоцијалистичком периоду*, ур. Зорица Дивац, 99-121. Београд: Зборник Етнографског института САНУ бр. 22.
- Павловић, Мирјана. 1990. *Срби у Чикагу. Проблеми етничког идентитета*. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ бр. 32.
- Pelto, Pertti J and Gretel H. Pelto. 1978. *Anthropological Research. The structure of inquiry*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pišev, Marko. 2010. Ко је ко у Кралjevini SHS: формална анализа Cvijićeve расправе о јединству Јужних Slovena. *Етноантрополошки проблеми* 5 (2): 55-79.
- Прелић, Младена. 1999. Српско-мађарски бракови у Будимпешти и околини. *Етнографија Срба у Мађарској* 2: 106-113.
- Прелић, Младена. 2001. Матерњи језик код Срба у Мађарској као симбол етничког идентитета. *Етнографија Срба у Мађарској* 3: 98-107.
- Прелић, Младена. 2008. "(Н)и овде (н)и тамо" : концептуализација и симболизација етничког идентитета Срба у Мађарској на крају XX века. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Prelić, Mladena 2009. истраживање етничких мањина. Lična iskustva i dileme. *Antropologija* 9: 41-54.
- Радовић, Срђан. 2009. *Слике Европе. Истраживање представа о Европи и Србији на почетку XXI века*. Београд: Посебна издања етнографског института САНУ бр. 67.
- Рибић, Владимир. 2006. Уједињена Европа: економске, образовне и политичке интеграције. *Етноантрополошки проблеми* 1 (1): 61-79.
- Tyler, Stephen A. (ed.) 1969. *Cognitive Anthropology*. New York: Holt, Rinehart, and Winston
- Жикић, Бојан. 1997. "Билингвизам у источној Бачкој, на примеру омладине". У *Етнички и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору*, ур. Никола Пантелић, 73-80. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ бр. 42.
- Жикић, Бојан. 1998. "О разлици између етничког и културног идентитета Мађара у источној Бачкој", *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, ур. Никола Пантелић, 133-144. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ бр. 44.
- Жикић, Бојан. 2002. *Антропологија геста II: савремена култура*, Београд: Српски генеалогски центар.
- Жикић, Бојан. 2003. "Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници: Бечej и околина". У *Традиционално и савремено у култури*

- Срба*, ур. Драгана Радојичић, 287-302. Београд: Посебна издања Етнографског института САНУ бр. 49.
- Жикић, Бојан. 2005. "Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници: Селеуш". У *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, ур. Сенка Ковач, 165-181. Београд: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.
- Жикић, Бојан. 2008. Како сложити бабе, жабе и електричне гитаре: увод у когнитивну антропологију, *Antropologija* 6: 114-136
- Žikić, Bojan. 2007. Qualitative Field Research in Anthropology. An Overview of Basic Research Methodology, *Issues in Ethnology and Anthropology*, 2 (2): 123-135.
- Жикић, Бојан. 2011. Колико је "српски" *Српски филм*? Концептуализација културно нормалног и ненормалног у савременој Србији. *Етноантрополошки проблеми* 6 (2): у штампи

Bojan Žikić

CULTURAL IDENTITY, CULTURAL VALUES AND SOCIAL ORDER IN BELGRADE AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The paper discusses the essentialization of categories of cultural identity, cultural values and social order in the process of their cultural conceptualisation, using the example of basic concepts which make up these categories. The data was collated in a qualitative research among the persons with higher education background in the metropolitan area of Belgrade, the capital of Serbia. The results imply the comprehension of these categories which corresponds to cultural deliberation of the existence of an individual and the community and of the links between the two, and normative evaluation of this, in the sense of determining it as "normal" or "natural".

Keywords: cultural identity; cultural values; society; state; anthropology; cultural cognitiveness.